

УДК 811.161.2'42

**НАЦІОНАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ
В. ГЕРАСИМ'ЮКА: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
КОГНІТИВНОЇ БАЗИ**

Кальченко Т. Ю.

Стаття присвячена розгляду особливостей поетичної мови одного з поетів-вісімдесятників В. Герасим'юка. Досліджується зв'язок поетичної мовної картини світу автора з національною когнітивною базою, який уможливорюється завдяки уведенню в поетичний текст національно-прецедентних феноменів.

Ключові слова: прецедентний феномен, національна когнітивна база, поетична мова, концепт.

В статье рассматриваются особенности поэтического языка одного из поэтов-восьмидесятников В. Герасимьюка. Исследуется связь поэтической языковой картины мира автора с национальной когнитивной базой. Создание такой связи становится возможным благодаря введению в поэтический текст национально-прецедентных феноменов.

Ключевые слова: прецедентный феномен, национальная когнитивная база, поэтический язык, концепт.

The article deals with discovering the peculiarities of V. Gerasymjuk's poetic language. It investigates the connection between the author's poetic mapping of the world and national cognitive base. The creation of this connection is possible due to the introduction of national precedent phenomena in to the poetic text.

Key words: precedent phenomenon, national cognitive base, poetic language, concept.

Природа поетичних текстів відзначається залученням усіх складників національної когнітивної бази. До них належать символи, міфологеми, прецедентні феномени тощо. На сьогодні поетична мова залишається об'єктом вивчення лінгвістів і завдяки цьому існує можливість дослідити її природу з нового ракурсу. Одним із новітніх підходів є дослідження прецедентних феноменів, яке залучає весь апарат лінгвістичних і культурологічних методів.

Особливості прецедентних феноменів були предметом зацікавлення як українських, так і зарубіжних науковців: О. Найдюк, І. Сахарук, Р. Чорновол-Ткаченко, Д. Гудкова, В. Красних, І. Захаренка, – які досліджують функціонування прецедентних феноменів у дискурсах різного типу. Дослідники вказують на такі спільні риси цих мовних одиниць, як регулярна відтворюваність у мовленні (постійна апеляція) і зрозумілість для всіх представників лінгвокультурної спільноти. Прецедентні феномени, за висловом О. Селіванової, належать до сфери культурно-мовної компетенції, яка “уможливлює самоідентифікацію людини як представника певного етносу та носія відповідної культури, тобто визначає параметри етнічності й культурної ідентичності – усвідомлення людиною своєї належності до певної культури шляхом визнання її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій тощо, ототожнення себе з культурними зразками, що дає змогу орієнтуватися в певному соціокультурному середовищі, упорядковувати власну життєдіяльність, передбачувати її наслідки, обирати той чи інший тип, манеру й форму спілкування” [6, с. 129].

До національно-прецедентних феноменів належать ті мовні одиниці, що акумулюють у собі зміст, значущий для всіх представників національної спільноти та є для них загальнозрозумілими [5, с. 174]. Необхідність дослідження національно-прецедентних феноменів зумовлена їхньою здатністю відображати базисні ознаки загальнонаціональної мовної картини світу, що є наслідком самої природи прецедентних феноменів як мовних одиниць, зміст яких набагато глибший, ніж його вербальне вираження. Особливо цікавим є функціонування прецедентних феноменів у поетичному дискурсі. Національно-прецедентні феномени, ужиті в поетичному тексті, можуть функціонувати з певною прагматичною метою.

Метою нашої статті є з'ясування особливостей семантики і функціонування національно-прецедентних феноменів у поетичних текстах поета-вісімдесятника В. Герасим'юка. Актуальність цієї теми визначається показовістю поетичного дискурсу для визначення основних ознак національної когнітивної бази.

Національно-прецедентні феномени в поетичних текстах В. Герасим'юка стосуються української історії та є виявом національної історичної пам'яті. Так, натяки на конкретні історичні факти служать засобом творчого переосмислення сучасної автором дійсності і виконують важливі текстотвірні функції.

Для автора характерним є звернення до різних етапів української історії. Одним із ключових моментів у його поетичній картині світу є згадки про опришківський рух на Гуцульщині і його ватажка – Олексу Довбуша: *Чомусь рішили: суці, значить, – суче. І склали пісню – душу одвели. А вже мені від того, Орфенюче, побільшало і слави, і хвали. Хтось вип'є, заспіває і заплаче над тим, як через Кути і Космач мене вела не слава, Баюраче... Але кого тепер зупинить плач? І доспівають... "Вмер він через суку" – слова креснуть, немов топірці ті, що піднятий на них я, Орфенюку, понад комори ваші золоті. ...Ще пісня буде. Ви ще є. У плесо небес космацьких я іще не вправ. Я тільки запитає себе: "Олексо, а як би ти у ратуші вмирає?"* [1, с. 25]. У тексті поезії відчуємо натяк на обставини смерті Олекси Довбуша, а саме на зраду його коханої Ксені [1]. Орфенюк, Баюрак – імена найближчих побратимів Довбуша. Уявний діалог ватажка і риторичні питання є конструктивними елементами тексту, оскільки є способом розмірковування над справжньою смертю воїна. На нашу думку, речення *А вже мені від того, Орфенюче, побільшало і слави, і хвали* має саркастичне звучання, адже не такої смерті чекав для себе ватажок опришків.

Прецедентні феномени на позначення повстанської діяльності опришків актуалізуються для переосмислення тієї доби і водночас – як поетичне перенесення на сьогоднішню дійсність. Такий ефект досягається шляхом поєднання елементів різних дискурсів – історичного і релігійного: *А з коляди, покидаючи теплий автобус, дівчина йде, голуба в сніговому диму... Буде її немовля невразиме, як Довбуш! Всі мудреці прилетять поклонитись йому* [4, с. 10]. Прецедентне ім'я функціонує в ролі порівняння. Завдяки зрозумілості прецедентного феномена для всіх представників лінгвокультурної спільноти і його семантичній насиченості стає можливим утворення цілісного художнього образу. Прецедентне ім'я *Довбуш* містить імпліцитні значення нездоланності, сили, справедливості. Зміст художнього образу поглиблюється завдяки сполученню з іншим загально-прецедентним феноменом – алюзією до біблійного тексту – легенди про народження Христа.

Автор звертається й до більш близьких йому за часом історичних подій – Другої Світової війни й антиукраїнських репресій. У таких поезіях найяскравіше виражається активна громадянська позиція митця: *Один – тільки ім'я. Другий – тільки прізвище. Гаврило і Хрущ. Бійці першої світової. Загублене покоління. Солдати Республіки. Один контужений у дев'ятнадцятому, Другий – сміхованець зроду – Навіть у заґратованому товарняку пізньої осені сорок сьомого всіх потішав, має мішок бараболі, смажив на буржуйці тонкі скибки, роздавав дітлахам, гудів: – Ось побачите – доїдатимемо дома. Партизани нас відіб'ють* [3, с. 51]. В уривку спостерігаємо ще один прецедентний феномен літературного походження – відсилання до роману "Свято, яке завжди з тобою" Е. Хемінгвея, завдяки якому цей вислів став відомим. Фраза "загублене покоління", яка і в широкому розумінні вживалася на позначення людей, які не знайшли себе в нормальному мирному житті після жахів війни, тут набуває глибшого значення. У поетичному контексті сполучення двох прецедентних феноменів поглиблює конкретизований образ людей, залишених своєю державою, і загальний асоціативний зміст твору. Такий зміст стає очевидним унаслідок повторення протягом усього розгортання твору одного питання: *Де партизани, діду? Де партизани?*

У поетичній творчості В. Герасим'юка апеляція до прецедентних феноменів історичного походження відбувається через описові конструкції: *Хіба не вигідно дві давні гуцульські родини (трохи в неповному складі) поселити на одних двоповерхових нарах у бараці в Караганді? – холодна зима сорок сьомого буде для них теплішою. Хоч за ними залишено єдине право – на тиф, зате мудро враховано психологію: у горах теж так живуть – на горі і на долині* [2, с. 36]. Пряма вказівка

на прецедентну ситуацію – виселення українців на Далекий Схід – тут набуває саркастичного звучання, поглиблюючи аксіологічну навантаженість вірша. Ця мета досягається також за допомогою саркастичних натяків – *трохи у неповному складі*, зрозумілих для представників української лінгвокультурної спільноти. Звичайний гуцульський побут перенесено в незвичайні умови. Прецедентна ситуація примусового виселення гуцулів є складником національної колективної пам'яті, оскільки містить певні асоціації і передбачає певну реакцію читача.

У поезіях В. Герасим'юка простежується зв'язок зі всіма шарами історичної пам'яті, починаючи поетовою сучасністю і завершуючи найдавнішими сторінками історії: *Проходиш ти, мов Золота Орда! Підкошених велить ховати звчай. І далі жить – як праведникам личить напередодні божого суда* [2, с. 125]. Використання прецедентного феномена – прецедентної ситуації “набіги Золотої Орди” – сприяє утворенню різноманітних конотативних асоціацій, пов'язаних з історичною пам'яттю щодо цього факту української історії. Так, у національній свідомості можливими є концепти, пов'язані з таким прецедентним феноменом, як “невідворотність”, “битва”, “знищення” тощо. Таке сприйняття поглиблюється наступним контекстом твору, у якому розкривається звичай ховати померлих.

Одним зі складників національної когнітивної бази є релігійне світовідчуття. В одній з поезій В. Герасим'юка зв'язок із релігійним дискурсом виявляється через згадку про прецедентну ситуацію Хрещення Русі: *Рівноапостольний Святий князь Володимир Великий тримає над Києвом хрест важкий – і не відпускає Дніпровий рій на Вавілонські ріки. З хитрих ваших образ і гримас князь давно вийшов, як з бою, де не переміг... Але він є князь! І в нього є Бог, який бачить вас, який відпускає кожного з вас, хто прошигнув під Горою* [1, с. 90]. Ім'я князя Володимира Великого є прецедентним для всіх представників української лінгвокультурної спільноти. У наведеному контексті ім'я історичної особи стає символом православ'я і актуалізує концепт совісті і моралі.

Таким чином, для поетичної мови Василя Герасим'юка є характерною вербалізація елементів національної когнітивної бази. Це стає можливим завдяки введенню до поетичного тексту національно-прецедентних феноменів, пов'язаних у свідомості українців зі значущими фактами національної історії. Уживання цих мовних фактів дає змогу відбити осмислення людини себе як частини етносу. На нашу думку, у поетичній мові В. Герасим'юка прецедентні феномени виконують консолідуючу роль, що дозволяє стверджувати їх цінність для визначення базисних ознак національної мовної картини світу.

Література

1. Герасим'юк В. Діти трепети : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Молодь, 1991. – 128 с.
2. Герасим'юк В. Космацький узір : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Рад. письменник, 1989. – 135 с.
3. Герасим'юк В. Папороть : поезії / В. Герасим'юк ; післямова, упорядкув. другого розд. і комент. К. Москальця. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2006. – 328 с.
4. Герасим'юк В. Смереки : поезії / В. Герасим'юк. – К. : Молодь, 1982. – 88 с.
5. Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
6. Селіванова О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови) / О. Селіванова // Філологічні студії. – Харків, 2009. – С. 129–139.